

Smutný příběh Vislanů ve Vojvodině se šťastným koncem?

Irena Bogoczová

(Ostrava, Česká republika)

MARCOL, K.: *Toutowie. Język i pamięć w ustanawianiu wspólnoty Wiślan w Banacie*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2020. 348 s. ISBN 978-83-226-3922-1.

K napsání tohoto textu mě přivedla poměrně čerstvá publikace Katarzyny Marcol, polské etnoložky z těšínského Slezska, nazvaná *Toutowie. Język i pamięć w ustanawianiu wspólnoty Wiślan w Banacie*. Osudy protagonistů mě okamžitě zaujaly svou spleťtostí a autenticitou a prezentace jejich příběhu obsažená ve zmíněné monografii – citlivým přístupem k otázkám národní identity. Záměr předkládaného příspěvku je tak minimálně trojí: 1) přiblížit příjemci minulost a současnou situaci specifické komunity žijící již asi 150 let v jedné vesnici v Srbsku, 2) představit české slavistické veřejnosti tuto pozoruhodnou polskou publikaci a 3) přispět do problematiky některými vlastními postřehy, prameníciemi z mého dlouhodobého badatelského zaměření i z vlastních životních zkušeností. Vycházím přitom nejen ze samotné práce Katarzyny Marcol, ale také z dalších zdrojů, které uvádím na konci článku. Abych mohla případnému zájemci o tuto tematiku zprostředkovat potřebné informace o životních peripetiích jednoho zapomenutého a znovuobjeveného etnika, musím – stejně jako autorka jeho příběhu – začít od vysvětlení základních pojmů.

1. Hledání obživy

Město Wisła (pro zjednodušení derivace slov jako Vislan/Vislané, vislanský budu dále používat český pravopis tohoto toponyma) je polské městečko v těšínských Beskydech, na úpatí hory Barania Góra, a je prvním městem rozprostírajícím se na březích řeky se stejnojmenným názvem, jejíž prameny se právě zde spojily do jednoho významného vodního toku. Visla je od území České republiky oddělena pouhým horským hřebenem, vzdálenost od hranic se Slovenskou republikou činí asi 20 km. Je to typická horská,

turistická obec charakteristická členitou rozlohou mezi okolními kopci. V době, kdy místní obyvatelé začali emigrovat do Dolních Uher, přesněji do severozápadního Banátu, však zde žádné hranice neexistovaly, ostatně nerozdělovaly ani tehdejší Banát. Jednalo se o 1. pol. 19. století, kdy Těšínsko patřilo k Rakouskému Slezsku.¹ Kromě obyvatelstva slovanského původu zde žili potomci německé kolonizace, která začala již ve 13. stol., dále Židé a německojazyčná vrchnost. Etnicita zde nebyla předmětem pozornosti minimálně do r. 1848, rakouská sčítání lidu zohledňovala nanejvýš obcovací řeč (*Umgangssprache*). Dlužno uvést, že je to region se silnou reformační tradicí, sahající do konce 20. let 16. stol., poznamenaný rovněž následnou rekatolizací, a že se těšínská evangelická příklonila k učení známému pod pojmem augsburské (augšpurské) vyznání.² Odtud v první pol. 19. stol. vyrazili do jiných zemí habsburské monarchie někteří místní horalé za výdělkem. Ze svého rodného regionu si odnesli typická příjmení: Ciešlar, Bujok, Szturc, Samiec, Raszka, Pilch, která na novém území získala podobu Češljar/Чешльар, Šturc, Samec, Raška, anebo byla nahrazena exoantroponymy: Poljak/Пољак, Poljaček/Пољачек. Odnegli si luterskou víru, evangelický étos (tvrdé) práce, zodpovědnosti, prozíravosti, hospodárnosti, pragmatismu, pocitu rodinné soudržnosti, náboženské tolerance a celkově racionální postoj k životu. Odnegli si zkušenosti s pěstováním (i konzumací) brambor a zelí – základních potravin příznačných pro horské klima, ale dokázali se adaptovat i na nové podnebí a upravit svůj dosavadní způsob života podle odlišného rázu krajiny³ i vegetace. Postupně se naučili pěstovat kukuřici, tabák, cukrovou řepu, vinnou révu. Nejdříve využili své zkušenosti s těžbou a zpracováním ledku,⁴ díky níž si zajistili nejen obživu – pro sebe i své rodiny, ale také osvobození od výkonu vojenské služby;⁵ později se dokázali snadno rekvalifikovat na těžbu jiných nerostů. Cestu z Visly do Banátu vykonávali pěšky, což trvalo 4–5 týdnů, pak se zde začali usazovat natrvalo. Přinesli si s sebou českojazyčný kancionál Jiřího Tránovského⁶ *Cithara*

- 1 Záhy po smrti poslední piastovské kněžny Alžběty Lukrécie (1653) připadlo Těšínsko definitivně Habsburkům. Za účelem správy těchto komorních statků byla zřízena příslušná instituce (úřad) Těšínská komora (*Teschner Kammer*).
- 2 Město Visla je v současné době jediným městem v Polsku s převahou luteránů.
- 3 Zvlášť těžká pro vislanské horalé musela být konfrontace s rovinou rozprostírající se podél řeky Tisy, kde nejvyššími dominantami byly pozůstatky umělých navršení spojených s pohřbíváním, tzv. mohyl neboli kurhanů, z nichž nejvyšší – *Velika humka* – nemá na výšku ani 4 metry.
- 4 Emigrace Vislanů do Banátu je spojená se řízenou migrací pracovní síly – sanytrníků, kteří se nechávali zaměstnat zprvu jen na sezónní práce. Úpadek sanytrového řemesla nastává od 60. let 19. stol., kdy se začal dovážet levnější ledek z Chile.
- 5 Ledeč draselný jako oxidační činidlo má – jak známo – samozápalné vlastnosti, proto sloužil k výrobě střelného prachu, takže sanytrníci tak nepřímou pracovali pro císařskou armádu.
- 6 Jiří Tránovský / Jerzy Trzanowski / Georgius Tranoscius, přezdívaný slovanský Luther, se narodil v centru Těšína, ale studoval ve Wittenbergu, následně působil v Praze, Třeboni, v Holešově,

sanctorum (tzv. *Tranoscius*), *Bibli kralickou* a polskou Postilu zvanou *Dambrowkou*.⁷

Důvodů tohoto zvláštního exodu bylo více. Tím základním byla bída plynoucí z neúrody jako výsledku živelních pohrom a změny hospodaření s půdou během existence Těšínské komory, hlavně v době vlády Marie Terezie a – na Těšínsku – jejího zetě Alberta Kazimíra Saského, těšínského vévody (2. pol. 18. stol.). Místní zemědělci byli zvyklí na salašnicko-pastevecký způsob obživy (na zpracování ovčího mléka a rouna), jež doprovázelo vymycování lesů. Rychle se rozvíjející hutní průmysl naopak vyžadoval řízené lesní hospodářství (kontrolovanou těžbu dřeva, zalesňování vykácených ploch). Hladovějící obyvatelstvo podléhalo epidemiím, zejména tyfu. Podle Katarzyny Marcol je častým prvkem rodinných ság vislanských emigrantů sousloví „bílý chléb“ – v doslovném i přeneseném (symbolickém) významu, který v Banátu nahradil ten dřívější – tmavý, žitný. Druhou příčinou emigrace byla zřejmě náboženská nesnášenlivost udržující se na Těšínsku i po vydání tolerančního patentu (1781), který sice oficiálně protestantskou víru legalizoval, ale patrně nezabránil všem projevům náboženské diskriminace.

Vislané v Banátu, stejně jako jejich soukmenovci na Těšínsku, svou etnicitu neurčovali v národních kategoriích,⁸ což dokládá etnonymum, které si sami zvolili – Toutové, jelikož nejbliže měli k evangelickým Slovákům, jimž Maďaři přezdívali Tóth.⁹ Od místní slovenské pospolitosti se odlišovali „domácí řečí“, kterou byl jeden ze slezských subdialektů, horalské vislanské nářečí, které patří do skupiny nářečí těšínských, slezskopolských. Za Poláky v pravém slova smyslu se však nepovažovali a ani svou mluvu nereflektovali jako polskou. Zmíněný substandard označovali

Valašském Meziříčí. Po r. 1620 musel opustit území české i moravské a nakonec našel domov na Slovensku, v Liptovském Mikuláši. Doma v Těšíně používal s největší pravděpodobností (slezskopolské) těšínské nářečí, ale v souladu s tehdejší představou o jazyce hodném slavení Boha tvořil v češtině (popř. do češtiny překládal cizojazyčné náboženské texty), což z něj ještě nečiní „českého evangelického kněze“, jak se dočteme na internetu. Dodejme, že první polskojazyčný kancionál domácí provenience na Těšínsku sestavil až evangelický farář Jerzy Heczko v r. 1865.

- 7 Polskojazyčná Postylla, přesněji *Kazania albo wykłady porządne...* evangelického duchovního Samuela Dambrowského, je sbírka kázání vydaných v r. 1728 a patřila k tehdejší nejpobulárnější četbě těšínských protestantů.
- 8 MARCOL, K.: *Toutowie. Język i pamięć w ustanawianiu wspólnoty Wiślan w Banacie*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2020, s. 285.
- 9 Původně se snad jedná o staré maďarské označení Slovanů (později jen Slováků, Slovanů z Horních Uher). Slovo Tout píše autorka velkým počátečním písmenem, jelikož je pojmenováním etnicity („národnosti“); používá také zápis Tołt (m.), Tołcica (f.; sufix *-ica*), v pl. Tołcio, Tołtowie nebo Tołtowii (se srbskou příponou/koncovkou *-ovi* příznačnou pro jednoslabičná maskulina). Grafická podoba s písmenem **ł** je ve výslovnosti stejná jako ta s **u**. V souladu s polskou pravopisnou normou název *wiślanie* (obyvatelé města/vesnice) je psán důsledně malým písmenem.

jednoduše jako (*prawiemy*) *naszki* nebo (*losprowiomy*) *po nasze*.¹⁰ Společný se Slováci měli liturgický jazyk a jazyk školního vzdělávání – slovenštinu, poznamenanou českou (náboženskou) slovní zásobou.¹¹

Vislanští imigranti narazili v Banátu na pestré místní společenství složené z různých etnických, jazykových a konfesních skupin¹² a s jeho členy vstupovali do relací na různém stupni proximity či intimity. Areál, v němž po míru uzavřeném v Požarevcích v r. 1718 (požarevacký mír) mezi Rakouskem a Osmanskou říší, stvrzeném i Benátskou republikou, postupně ubývalo Turků, se stal pro Vislany novou domovinou. S maďarskou (katolickou) většinou Vislané neasimilovali nejen díky odlišné slovanské řeči, ale i protestantské víře augsburského vyznání, kterou měli společnou se Slováci, kteří sem dorazili dříve, již během 18. stol. Druhé místo v početnosti zaujímali Srbové, třetí – Němci (Švábové), kteří byli částečně katolíci, částečně luteráni. Dále zde žili Židé, Romové a další etnika. Postupně se objevují i jiné náboženské směry zastoupené mj. kosmopolitními *subotary* neboli členy Církve adventistů sedmého dne; pozici pravoslavní posílili v 90. letech 20. stol. srbští uprchlíci z Bosny nebo Chorvatska. Pokud jde o politicko-správní změny, po rakousko-uherském vyrovnání (1867) připadla popisovaná část jihovýchodní Evropy Uhersku, po první světové válce a nezdařilém pokusu o vznik Banátské republiky se sídlem v Temešváru byla rozdělena mezi Rumunsko a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (*Kraljevina SHS*, od r. 1929 *Kraljevina Jugoslavija*) a konkrétně vesnice, v níž se usadili Vislané, se ocitla na jugoslávské straně hranice. V rámci federativní Jugoslávie (konkrétně Lidové republiky Srbsko a její Autonomní oblasti Vojvodina) také setrvala i po r. 1945. AO Vojvodina (*Autonomna Pokrajina Vojvodina*) včetně inkriminované vesnice dnes patří samostatné Srbské republice (*Republika Srbija*).

Onou vesnicí je v nejnovější době Ostojićevo/Остојићево. Tento místní název však začal platit teprve v r. 1947, kdy byla lokalita pojmenována podle Tihomira Ostojiće (1865–1921), zdejšího rodáka, muzikologa, literárního kritika, pedagoga, významného činitele Matice srbské. Vesnice leží zhruba na půli cesty vzdušnou čarou mezi městy Subotica a Kikinda, poblíž maďarských i rumunských hranic, na východním břehu řeky Tisy a administrativně spadá do okresu Čoka/Чока. V dřívějších dobách nesla vesnice jména Tisza Szent Miklós / Tiszaszentmiklós / Тиса Сент Миклош / Potiský Svätý Mikuláš / Potiski Sveti Nikola.¹³ Podle údajů z posledního rakouského sčítání

10 Na Těšínsku se mluví *po naszymu/našymu*; tvar *naszki/naški* je srbismus. Tamtéž, s. 127.

11 Slováci měli v Ostojićevu vlastní slovenskojazyčnou školu i učitelský a kněžský kádr. Slovenská škola fungovala do r. 1982, poté slovenštině zbyla pouze sféra církevní komunikace.

12 V současné době jsou úředními jazyky ve Vojvodině: srbština, chorvatština, maďarština, rumunština, slovenština a tzv. jugorusínština (také *bačvansko-sremski rusinski/ruski (jezik), руска беведа*).

13 Maďarská, popř. neoficiální slovenská verze názvu vesnice platily do r. 1919. Mladší je srbský název. Následuje srbská mutace Potiski Sveti Nikola; v r. 1947 byla lokalita pojmenována jako Ostojićevo (viz dále).

lidu (1910) žilo ve vesnici 3 530 obyvatel, z toho 38,9 % Maďarů (katolíků), 38,4 % Srbů (pravoslavných, tzv. pravoslavců), 15,3 % Němců. Vesnice se postupně vylidňuje – poslední sčítání lidu (2011) přineslo výsledek 2844 obyvatel.

2. Hledání vlastní identity

Přípravě monografie věnovala autorka 11 let výzkumu, korespondence, teoretické průpravy. Ostojićevo navštívila osobně v letech 2008–2019 celkem pětkrát. S tamní toutskou komunitou navázala velmi dobré pracovní vztahy, s některými jejími členy i vztahy nadstandardní, přátelské. Své šetření charakterizuje jako kvalitativní, což je metoda u tohoto typu projektů častá a žádoucí a kromě studia dokumentů (matriční knihy a jiné archiválie, primární zdroje – např. výsledky sčítání lidu) zahrnuje také zúčastněné pozorování, a hlavně řízené rozhovory s informátory (v tomto případě přibližně se stovkou osob), nahrané v jejich domácím prostředí. Objektem šetření byli jak běžní potomci ostojićevských Vislanů, tak jejich společensky angažovaní „lídrři“. Svá stanoviska poskytli i členové jiných místních etnických skupin – maďarské a srbské. Výsledkem této rozsáhlé explorační je hlavně jazykový materiál, který autorka posuzuje z hlediska svého odborného zaměření jako integrální část antropologie a etnografie, tedy nikoli čistě jazykovědně.¹⁴ Jako příklad dokreslující výše řečené může posloužit jeden z četných prepisů zvukového záznamu:

Tu nie było Połoków w poblisku nigdzi. A ku kómusik my sie musieli przipoić, teraz abo Madziaróm, abo Srbłóm abo Słowiokóm. Słowiocy byli nejbliżsi nóm. I z jenzykem i z wiaróm, bo Słowiocy wanielicy, a my łoto też wanielicy, myślę Połocy. A haw ci byli prawoslawcy, tamci byli katolicy – Madziarzi.¹⁵

V úvodní části publikace je prezentováno dosavadní vědecké paradigma a jiné zdroje informací vztahujících se k tématu. Odkazuje se na práce autorů: Gažo (1930), Jerković (1969), Drljača (1985), Milošević (2017), na příspěvky „domácích“ Těššanů – bibliofila a lidového kronikáře Jana Wantuły, evangelického duchovního Andrzeje Wantuły, učitele Jana Brody (50. a 60. léta 20. stol.), novější studie historičky Danuty Szczytky, religionistky Renaty Czyż; dále na konferenční sborník *Wiślanie we wsi Ostojićewo...* z r. 2010, na 6. číslo polského odborného periodika *Literatura Ludowa* z r. 2012 a na filmový dokument nazvaný *Ciągle tu jesteśmy* natočený v r. 2019.¹⁶

14 Uvádí jen základní údaje vztahující se k vislanskému nářečí, popř. ojedinelé postřehy týkající se interference z jiných jazyků.

15 Tamtéž, s. 105.

16 GAŽO, J.: *Potisský sv. Mikulaš*. In: VEREŠ, A. (ed.): Slovenská Evanjelická Kresťanská Církev Augšburského Vyznania v Král'ovstve Juhoslovanskom v Slove a v obrazoch. V Petrovci: 1930,

Svůj vlastní – první ucelený polskojazyčný příspěvek do problematiky Toutů – samotná autorka charakterizuje takto:

Opracowanie poświęcone Toutom można zaliczyć do grupy studiów etnologicznych i antropologicznych dotyczących społeczności wieloetnicznych w Europie, głównie wspólnot powstałych na bazie migracji zarobkowych w dziewiętnastym wieku w obrębie monarchii austriackiej (austro-węgierskiej).¹⁷

Autorka se inspirovala desítkami prací, které se vztahují k otázkám etnicity, náboženství, kultury, jazyka, jazykového obrazu světa aj.¹⁸ V první kapitole podrobně objasňuje pojmy sdílená paměť (komunikační paměť, *pamięć komunikatywna*) a kulturní paměť (*pamięć kulturowa*) a jejich vztah k (sebe)určení. Zatímco ta první je předávána ústně (*oral history*), je zprostředkovávaná kódem komunikace v rodině (zde: vislanským nářečím), je líčením osudů předchozích generací (*family saga*), zahrnuje osobní údaje konkrétních osob, je založena na individuálních zkušenostech členů rodu, na vývoji rodové linie a funguje na principu přímého kontaktu a mezigeneračního přenosu, ta druhá je výsadou institucí (církve, školy, spolků a sdružení, politických subjektů, médií) a jejím kódem je spisovný nebo alespoň obecně srozumitelný jazykový útvar (srov. polský termín *język ogólny*). Obě paměti jsou pochopitelně náchylné na jevy, jako je prolínání faktografie s folklorizačními a fabulačními přístupy (viz rozdíl mezi memorátem a fabulátem¹⁹), obě mohou být selektivní, symbolické, založené na stereotypech, kontaminované paměti sousedních etnik. A právě na hranici mezi nimi číhá nebezpečí „etnického přeprogramování jedince“, čemuž je věnována celá pátá kapitola knihy. Dalším hojně používaným termínem je kulturní narace (*narracja kulturowa*), která je chápána jako verbalizovaná reflexe (sledu) událostí takovým způsobem, aby byla zdůrazněna jejich váha a význam.

s. 149–155; DRLJAČA, D.: *Kolonizacija i život Poljaka u Jugoslovenskim zemljama od kraja XIX do polovine XX veka*. Beograd, 1985; JERKOVIĆ, I.: *Govor Poljaka u Ostojičevu*. Priština, 1969; MILOŠEVIĆ, Ž.: *Izgubljeni u ravnici. Manje poznate priče iz istorija naroda Vojvodine*. Novi Sad, 2017; WANTUŁA, A.: *Wśród Wiślan w Jugosławii*. Zwiastun, č. 17, 1966, s. 250–257; WANTUŁA, J.: *Sanetrarze*. Zwrot, č. 5, 1952, s. 15–16; BRODA J.: „Sanetrarze” na Podbeskidziu. In: Kalendarz Zwrotu na rok 1959. Ročník 6. Český Těšín, 1959, s. 170–171; SZCZYPKA, D.: *Pavel Poljak*. Luteranin, č. 4, 2008, s. 12–13; CZYŻ, R.: *Sytuacja wyznaniowa wiślan we wsi Ostojičevo (Banat, Serbia)*. Rekonesans. In: CZYŻ, R., SZCZYPKA, D., SZLAUR-BUJOK, M. (eds): *Rocznik Wiślański*. Wiśła, 2009, s. 70–76.

17 MARCOL, K.: *Toutowie. Język i pamięć w ustanawianiu wspólnoty Wiślan w Banacie*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2020, s. 36.

18 V této souvislosti se objevují jména, jako např.: Assmann, Bartmiński, van Dijk, Feleszko, Giddens, Grzegorzcykowa, Chlebeda, Maćkiewicz, Ricœur.

19 Tamtéž, s. 179–187.

Po celé generace si Toutové předávali jakési memento, jež jim pomáhalo v rozrůzněném a měnícím se světě uchovat vlastní kolektivní i individuální integritu. Měli povědomí o tom, že jejich kořeny sahají kamsi do vzdáleného hornatého kraje, kde jinou řečí mluvili obyčejní lidé, jinou – vrchnost. Věděli, že se mají držet své luterské víry, která jim dává sílu pracovat a postarat se o sebe a své rodiny. Uvědomovali si, že je třeba si zachovat svou rodnou řeč, jež je symbolem jejich domova, když už o ten původní přišli. Řeč, která odráží i utváří jejich pohled na realitu²⁰ a trefně vystihuje jejich myšlení, niterné pocity. A konečně řeč, jež představuje jediné pouto se zemí předků. Jinými slovy, sebeurčení Toutů bylo postaveno na několika pilířích: na rodinném příběhu, náboženství a „esoterickém“ jazyku předků používaném v kruhu nejbližších příbuzných a sousedů stejného původu. Tato „toutská“ mluva (srbsky: *toucki govor*) není ani „staropolštinou“, ani současným celonárodním polským jazykem.²¹ Jazyk totiž vypadá jinak na pracovním stole jazykovičky, jinak v reálné komunikaci, ve společenské interakci, jinak v představách jeho uživatelů, ještě jinak v programech „inženýrů etnicity“. Nemusí být pokaždé poznávacím znamením národnosti mluvčích.²² I když se ve škole nebo během bohoslužeb používala slovenština, zrovna „domácí“ mluva odlišovala její uživatele od Slováků. Mluva založená na polském lidovém nářečí, poznamenaná českojazyčnou tištěnou náboženskou literaturou. Ostatně i v tomto ohledu měli Toutové s místními Slováky hodně společného:

Wyznawany przez Wiślan i Słowaków luteranizm oraz związany z nim język praktyk religijnych stanowiły fundament wspólnoty. Kolektywnym kodem dla wiślańskich i słowackich ewangelików, jakim posługiwali się

20 V jazyce se, jak známo, ukrývá potenciál nominalizace skutečnosti založený na předpokládaných možnostech pojmenování věcí, jevů atd. dosud bezejmenných. Vývoj (poznání) světa je tak nekonečným soubojem mezi konzervativní povahou jazykového systému a měnící se realitou. TOKARSKIR: *Światy za słowami (wykłady z semantyki leksykalnej)*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2013, s. 62, 90.

21 To, nakolik daný mluvčí ovládá jazyk předků, je zřejmě velmi individuální. Na základě úryvků textů přepsaných Katarzynou Marcol polskými grafémy, spíše pravopisně, nanejvýš polofoneticky, a zejména z poslechu výpovědí, které se staly součástí filmového dokumentu, lze usoudit, že tato toutská mluva zní dnes více méně „srbsky“ – obsahuje kvantitu, epentetické měkké *l* jako výsledek jotace retnic (viz časté *Serblo* ve významu Srbové) a jiné typické prvky zvukové roviny srbského jazyka. Četné jsou pochopitelné lexikální transfery, téměř důsledné používání spojky *da* místo *aby*, občas i místo *že*. Kupodivu se velmi dobře zachoval tvar aoristu s *-ch* v 1. os. sg. jako jediný tvar minulého času, což je příznačné i pro současné těšínské nářečí.

22 Tvůrce koncepce národa jako projevu vůle, Francouz Joseph Ernest Renan, tvrdil, že „jazyky jsou historické útvary, které pramálo vypovídají o krvi těch, kdo jimi mluví“. RENAN, E.: *Co je to národ?* In: HROCH, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus (čítanka textů)*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003, s. 31.

ve ramach liturgii kościelnej w okresie migracji i jeszcze długo po nim, był wszak język czeski. Zarówno na Śląsku Cieszyńskim, gdzie czeszczyzna stanowiła element lokalnej tradycji, jak i w Ostojićevie, gdzie rozumiano ją jako drukowany wariant języka słowackiego, funkcjonowała ona jako język pism religijnych używanych podczas nabożeństw. Ewangelicy w Ostojićevie korzystali, jak ich współwyznawcy w Wiśle, z czeskojęzycznych druków religijnych: z Biblii kralickiej oraz ze śpiewnika Jerzego Trzanowskiego *Cithara Sanctorum*.²³

Přestože se v místním kostele nacházejí i některé staré polské tisky, nebyly zdaleka tak srozumitelné jako právě zmíněná *Bible kralická* a *Tranoscius*. Průměrný Tout bydlel v domku v Ostojićevu (dříve *u Potiskom Svetom Nikoli*) na ulici Slovenské, kde bydlela většina „Poláků“, podepisoval se např. jménem Pavel (nikoli Paweł, Pavol, Pavao), příjmením – původním, ale pravopisně adaptovaným, anebo takovým, které evidentně získal až v Banátě – Poljak. Mohl o sobě s jistotou říct pouze to, že je vanjelik (nikoli ewagelik, ewangelik, евангелик), a na náhrobní desce má nápis, který mu nechali vytesat manželka Marie roz. Šalbot a synovec Geza, který zní *Jeszcze Polska nie zginęła*,²⁴ ale stejně tak by tam mohl mít nějaký biblický citát – ve slovenštině. Jeho emocionální vazby na Polsko (v podobě nástupnického státu vzniklého v r. 1918) byly nejspíš nulové, silnější bylo vědomí příslušnosti k nějakému vzdálenému hornatému regionu. Identita Toutů neměla nic společného s polským kulturním kánonem, jenž Polákům v Polsku zprostředkovává školní výuka.²⁵ Žili ve zcela odlišném kulturním, jazykovém, etnickém, náboženském ekosystému, který sice nebyl zcela symetrický, ale zaručoval jakousi základní stabilitu. Ani v Polsku (a zřejmě ani v samotné Visle) o nich dlouho nikdo neměl tušení, případně by je považoval za Srby nebo „Jugoslávce“.

3. Hledání nové autoprezentace

Je obecně známo, že dobrý úmysl se často mívá účinkem. Zájem o vystěhovalce z Visly, popř. z Polska, který se objevil v podmínkách komunistické totality, a zejména současné demokracie, těžce budovanou identitu Toutů poněkud narušil, přesněji řečeno, vychýlil směrem k polské identitě, ke ztotožnění se současným polským národem. Nepatřičně působí již formulace z projevu pastora Wantuły, který se v 60. letech s ostojićevskými Vislany osobně setkal, v nichž záměrně zdůrazňují příslušné pasáže:

23 MARCOL, K.: *Toutowie. Język i pamięć w ustanawianiu wspólnoty Wiślan w Banacie*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2020, s. 106.

24 Tamtéž, s. 117.

25 Tamtéž.

W niedzielę, dnia 24 lipca odbyło się w kościele uroczyste nabożeństwo. Wszyscy, którzy mogli, zjawili się, aby się nacieszyć gościem. Liturgię odprawił w języku słowackim ks. senior T. Kowacz, kazanie wygłosił ja **w czystym języku polskim**, bez łączenia ze słowackim. Wszyscy, nawet najmłodsi, zapewniali, że wszystko dobrze rozuměli. Wszyscy byli głęboko wzruszeni. Po stu letech uslyszeli wiślanie jugosłowiańscy po raz pierwszy zwiastowane Słowo Boże **w ich macierzystym języku**.²⁶

Toto tvrzení rozhodně nepochází od Toutů, kteří si naopak pochvalovali srozumitelnější „polštinu“ členů církevního sboru z Hnojníku v české části těšínského Slezska, který tam pobýval na návštěvě. Je to tím, že českotěšínská verze polštiny vykazuje rysy stejné archaičnosti a izolovanosti od současné polštiny v Polsku jako ta ostojičevská:

Przed dwa tygodnie, czy przed trzy tygodnie była tu jakisik orkiestra zez Czeska. I łonych my bardzo rozumeli. Tu prziszol z nimi jakisik ksióndz i łon czytol Bible po polski. I łon rozprawioł, jako da bychme my łozprowiali. My go moc lepi rozumeli.²⁷

Po pádu základů tradičního sebeurčení Toutů v důsledku 1) sekularizace společnosti, 2) vzdělávání ve většinovém srbském jazyce²⁸ či 3) zániku modelu vícegeneračních rodin se toto společenství stává zranitelnějším. Nemá oporu v rodinném příběhu předávaném vislanským nářečím; prázdné místo realistických memorátů zaujímají mýty, ideologie, politické mínění moderní společnosti, myšlení v národních kategoriích, ukvapené úsudky novinářů. Ti, kteří v jisté době odmítli možnost „návratu“ do Polska a ani k Visle nepřístupovali jako ke ztracenému ráji,²⁹ jsou najednou ujišťováni o své *polskości*. Výsledkem jsou rozporuplné pocity: na jedné straně loajalita vůči adorovanému národu, který začíná o své vzdálené „příbuzné“ projevovat zájem, na druhé – věrnost rodovým tradicím. S polským národem nemají Toutové prakticky žádnou zkušenost, pomineme-li občasné krátkodobé výměnné pobyty a jiné „projekty“. Jsou objektem implementace polské kultury, aniž by jí dříve věnovali pozornost. Polštině se nově učí formou zájmového kurzu, jako cizímu jazyku, aby se např. dokázali domluvit s oficiální návštěvou, která počtí svou přítomností *Nacionalni savet poljske nacionalne manjine*, založený v r. 2018. Výsledkem těchto novot, jež jsou alespoň částí komunity přijímány s rozpaky, je mj. fakt, že v rámci tohoto

26 Tamtéž, s. 111.

27 Tamtéž, s. 130–131.

28 Srbština je také prostředkem meziethnické komunikace.

29 Tamtéž, s. 211.

malého společenství fungují dva folklorní soubory: *Kulturno umetničko društvo Wisla* a *Kulturno umetničko društvo Višljani*. Je-li řeč o folkloru, je třeba zdůraznit, že Toutové v novém geografickém a společenském prostoru nenosili žádný typický kroj a ze své domoviny si nepřinesli žádné výrazné folklorní zvyklosti, popř. je zde nijak nerozvíjeli. Současná snaha mladé generace projevit svou odlišnost oděvem i tancem, nacházející finanční podporu u příslušných institucí, naráží nikoli na překážky ideologické či materiální, ale spíše na omezené znalosti problematiky. Zatímco se *KUD Wisla* vybavilo příslušnými rekvizitami, jež odpovídají folklorní tradici vislanských horalů, soubor *Višljani* zvolil pro svou autoprezentaci lidový kroj inspirovaný folklorem Malopolska, přesněji západních Krakovanů, přičemž

[...] kultura w Krakowie i Wiśle rozwijała się w diametralnie różnych warunkach historycznych, efektem czego ma odmienne cechy.³⁰

Bylo zjištěno, že se vedoucí tohoto souboru zhlédla v materiálech umístěných na webových stránkách typu *Polish national dance*, které nejvíce prostoru poskytují zrovna krakovskému tanečnímu lidovému umění, a řídila se spíše estetickým hlediskem. Stejně „originální“ jsou další folklorní prvky souboru – písně či choreografie.³¹

Dalším pikantním příkladem nové identity je oficiální pozvánka na „polský večer“ (*Wieczór polskich tradycji / Veče poljske tradicije*), který se konal v r. 2015 v Ostojičevu v tamním *svetosavskom domu* a který sliboval degustaci polských *pierogů*,³² které mimochodem patří spíše ke gastronomickým pochoutkám původem z východní části meziválečného Polska, nikoli do jídelníčku beskydských horalů. Na pozvánce se dále objevila ilustrace krakovského draka a tanečního páru v regionálně odlišném kroji.³³

Také o správnosti interpretace příběhu Toutů v polském filmovém dokumentu lze oprávněně pochybovat. Název tohoto filmu tvoří věta *Ciągle tu jesteśmy*,³⁴ kterou by Toutové nikdy takto neformulovali, a originální mluva protagonistů je doplněna polskými titulky. Katarzyna Marcol se sice k filmu obecně nestaví jednoznačně kriticky, ale v této souvislosti vyjadřuje svůj názor jasně:

Po filmie dokumentalnym widzowie spodziewają się obiektywnego zobrazowania darzeń, a wraz z tym – bezpośredniego doświadczenia rzeczywistości, która odzwierciedlona jest na ekranie. W istocie jednak, o czym

30 Tamtéž, s. 255.

31 Tamtéž, s. 263–65.

32 Těstovinové taštičky plněné masem, tvarohem, zelím, houbami apod.

33 Tamtéž, s. 255.

34 Dokument není, bohužel, volně dostupný, na internetu lze najít pouze upoutávku k filmu.

mówią filozofowie, socjologowie i medioznawcy, film dokumentalny stanowi skuteczne narzędzie perswazji, a jego retoryka – jak w przypadku innych tekstów medialnych – sprzyja ukazaniu określonego wycinka rzeczywistości z perspektywy twórców przekazu.³⁵

A to se autorka nevyjadřuje k údajům na srbských webových stránkách, kde je Ostojićevo prezentováno jako *selo Poljaka staro 800 godina*, což budí dojem, že snad tuto vesnici založili Poláci, a to v dávné minulosti.

4. Závěrečné pochybnosti

Existuje mnoho definicí sebeurčení. Pro účely tohoto textu volím tu, podle které je autoidentifikace výslednicí objektivních podmínek a okolností, s nimiž člověk během života přišel a přichází do styku, ale také jeho vlastních rozhodnutí, jimiž na tyto podmínky reagoval. Není bezprostředním odrazem skutečnosti, ale stavu vědomí, myslí (*stan umyslu*,³⁶ jenž se projevuje v konfrontaci s vnější realitou.

V souvislosti s příběhem Toutů nás musí nutně napadnout otázky: kdo je v jejich sociálním prostoru považován za vlastního, kdo za cizího? Je to slovanský bratr Slovák, stejně přistěhovalý a stejně ukotvený v místních společenských poměrech? Anebo místní Maďar, většinový Srb, Polák z Polska, soukmenovec z Visly, který vyrostl v jiných politických a kulturních reáliích? A je vůbec vhodné se takto vymezovat, popř. měnit dosavadní model autoprezentace, přehodnocovat tradiční sdílený obraz vlastní minulosti? Komu je potřebná národocentrická identita a je národnostní indiference vážně příznakem nějaké „chyby v systému“ či dokonce hříchem, který se nepromítá? Je symbolické, nadčasové národní univerzum, jakož i představa, že národy zde existovaly vždy a v neměnné podobě, skutečně lidem ku prospěchu? Nevnáší spíše do pojetí vlastní minulosti zmatek? A konečně, není snad cílená polonizace Toutů (viz označení *Polonia w Serbii*) stejně nebezpečná a likvidační jako přirozená asimilace k srbské většinové společnosti? Je možné, že uspokojivé, jednoznačné odpovědi neexistují, je však zapotřebí si takové otázky klást.

35 Tamtéž, s. 290.

36 MISZTAL, B.: *Tożsamość jako pojęcie i zjawisko społeczne w zderzeniu z procesami globalizacji*. In: BUDAKOWSKA, E. (ed.): *Tożsamość bez granic. Współczesne wyzwania*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2005, s. 24.

Literatura:

- BRODA, J.: „Sanetrarze” na Podbeskidziu. In: Kalendarz Zwrotu na rok 1959. Ročník 6. Český Těšín, 1959, s. 170–171.
- CZYŻ, R.: *Sytuacja wyznaniowa wiślan we wsi Ostojićevo (Banat, Serbia). Rekonesans.* In: CZYŻ, R., SZCZYPKA, D., SZLAUR-BUJOK, M. (eds): *Rocznik Wiślański*. Wisła, 2009, s. 70–76.
- DRLJAČA, D.: *Kolonizacija i život Poljaka u Jugoslovenskim zemljama od kraja XIX do polovine XX veka*. Beograd, 1985.
- GAŽO, J.: *Potisský sv. Mikulaš*. In: VEREŠ, A. (ed.): *Slovenská Evanjelická Kresťanská Církev Augšburského Vyznania v Kráľovstve Juhoslovanskom v Slove a v obrazoch*. V Petrovci: 1930, s. 149–155.
- JERKOVIĆ, I.: *Govor Poljaka u Ostojićevu*. Priština, 1969.
- MARCOL, K.: *Toutowie. Język i pamięć w ustanawianiu wspólnoty Wiślan w Banacie*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2020.
- MILOŠEVIĆ, Ž.: *Izgubljeni u ravnici. Manje poznate priče iz istorija naroda Vojvodine*. Novi Sad, 2017.
- MISZTAL, B.: *Tożsamość jako pojęcie i zjawisko społeczne w zderzeniu z procesami globalizacji*. In: BUDAKOWSKA, E. (ed.): *Tożsamość bez granic. Współczesne wyzwania*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2005, s. 21–32.
- RENAN, E.: *Co je to národ?* In: HROCH, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus (čítanka textů)*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003, s. 24–35.
- SZCZYPKA, D.: *Pavel Poljak*. *Luteranin*, č. 4, 2008, s. 12–13.
- TOKARSKI, R.: *Światy za słowami (wykłady z semantyki leksykalnej)*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2013.
- WANTUŁA, J.: *Sanetrarze*. *Zwrot*, č. 5, 1952, s. 15–16.
- WANTUŁA, A.: *Wśród Wiślan w Jugoślawii*. *Zwiastun*, č. 17, 1966, s. 250–257.

Elektronické zdroje:

- Ciągle tu jesteśmy. Zapowiedź filmu dokumentalnego o Polakach w serbskiej wsi Ostojićevo*. YouTube. [online]. [cit. 25. 5. 2021]. <<https://www.youtube.com/watch?v=nOmFnwVdLhY>>. [upoutávka k filmu].
- Dambrowka. Najpopularniejsza ewangelicka książka w języku polskim na Śląsku Cieszyńskim*. [online]. [cit. 25. 5. 2021]. <<https://kc-cieszyn.pl/dambrowka-najpopularniejsza-ewangelicka-ksiazka-w-jezyku-polskim-na-slasku-cieszyńskim/>>.
- Jiří Třanovský. Wikipedie. [online]. [cit. 25. 5. 2021]. <https://cs.wikipedia.org/wiki/Jiří_Třanovský>.
- Jerzy Trzanowski. Wikipedia. [online]. [cit. 25. 5. 2021]. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Trzanowski>.

Juraj Tranovský. Wikipédia. [online]. [cit. 25. 5. 2021]. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Juraj_Tranovský>.

O nama – Poljski nacionalni savet. [online]. [cit. 25. 5. 2021]. Wikipedie. <<https://poljaci.org.rs/o-nama-2/>>.

Ostojićevo (Čoka). Vikipedija. [online]. [cit. 25. 5. 2021]. <[https://sr.wikipedia.org/wiki/Остојићево_\(Чока\)](https://sr.wikipedia.org/wiki/Остојићево_(Чока))>.

Ostojićevo, selo Poljaka staro osam vekova. [online]. [cit. 25. 5. 2021]. <<https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/57/srbija-danas/1423763/ostojicevo-selo-poljaka-staro-osam-vekova.html>>.

Poljski nacionalni savet – Nacionalni savet poljske nacionalne manjine. [online]. [cit. 25. 5. 2021]. <<http://poljaci.org.rs>>.

Tihomir Ostojić. Vikipedija. [online]. [cit. 25. 5. 2021]. <https://sr.wikipedia.org/wiki/Тихомир_Остојић>.

About the author

Irena Bogoczová

University of Ostrava, Faculty of Arts, Department of Slavonic Studies, Ostrava, Czech Republic

irena.bogoczova@osu.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

